

زمانه و زندگی امام خمینی

دکتر محسن بهشتی سرشت

معاونت پژوهشی

پژوهشکده امام خمینی^(س) و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی^(س)

۱۳۹۱

فهرست مطالب

۱	مقدمه
	فصل اول: مبحث نظری
۹	شخصیت و عوامل تأثیر گذار در فرایند تکاملی آن
۱۳	تأثیر محیط بر شخصیت
۱۵	نقش شخصیت در تاریخ
	فصل دوم: اوضاع سیاسی و اجتماعی خمین در آستانه تولد امام
۲۴	وجه تسمیه کمره و خمین
۲۵	حاکمیت قاجاری و حاکمان خمین
۳۰	نظام خان خانی و پدیده شرارت و یاغی گری
	فصل سوم: خاندان امام
۳۶	سلسله نسب و اجداد
۳۸	آقا مصطفی پدر امام و نقش وی در تحولات منطقه
۴۱	خانواده امام
	فصل چهارم: امام در خمین
۴۶	دوران کودکی
۴۷	تحصیل در خمین و حوزه اراک
۴۸	تأثیر حوادث منطقه در شکل گیری شخصیت امام
	فصل پنجم: مهاجرت به قم و دوران شکوفایی علمی (تا ۱۳۲۴ش)
۵۶	تأسیس حوزه علمیه قم

۵۹	تکمیل تحصیلات امام در قم
۶۸	استنساخ های امام
۶۹	امام در مقام مدرسی
۷۳	تدریس عرفان
۷۴	درس اخلاق
۷۶	تألیفات امام
۸۴	زمینه های اندیشه سیاسی امام خمینی
۹۴	طلوع اندیشه سیاسی امام خمینی

فصل ششم: مرجعیت آیت الله بروجردی ۱۳۴۰-۱۳۲۴ش

۱۱۲	وضعیت سیاسی ایران در دو دهه تاریخ ساز ۱۳۲۰-۱۳۴۰
۱۱۶	آیت الله بروجردی و آرمان امام
۱۲۱	آیت الله بروجردی و جریان بهائیت
۱۲۲	امام و حوزه
۱۲۵	امام و مقدس نماهای حوزه
۱۲۷	امام و نهضت ملی

فصل هفتم: مرحله آغازین مبارزه امام

۱۴۲	ارتحال آیت الله بروجردی، واکنش ها و پیامدها
۱۴۴	طرح مرجعیت امام
۱۴۷	لایحه انجمن های ایالتی و ولایتی
۱۴۹	دولت علم
۱۵۹	عقب نشینی شاه و شکست مفتضحانه

فصل هشتم: از اعتراض به اصلاحات شاهانه تا کاپیتولاسیون

۱۶۴	چرایی مخالفت با رفراندوم شاهی
۱۶۶	اعزام آیت الله کمالوند به دربار شاه
۱۷۱	خروش مردم در اعتراض به رفراندوم
۱۷۴	شاه در قم چه گفت؟
۱۷۹	موج سوم نهضت: آغاز سال ۴۲، حمله به فیضیه، واکنش امام
۱۸۵	حمله به فیضیه و واکنش امام
۱۸۷	فانجه فیضیه
۱۸۹	عکس العمل امام خمینی
۱۹۱	قیام ۱۵ خرداد و پیامدهای آن
۱۹۳	بازداشت، زندان و حصر
۱۹۴	مهاجرت علما به تهران
۱۹۷	آزادی، اعتراض و تبعید
۲۰۱	حادثه کاپیتولاسیون

فصل نهم: امام در تبعید (۱۳۵۰-۱۳۴۳)

۲۱۵	هجرت از ترکیه به عراق
۲۱۸	جایگاه و منزلت امام در حوزه نجف
۲۲۱	تکوین نظریه حکومت و انقلاب
۲۳۳	امام و جهان اسلام
۲۳۹	امام و جریان‌های مبارزه سیاسی درون و خارج از کشور
۲۳۹	نهضت آزادی ایران
۲۴۱	سازمان مجاهدین خلق
۲۴۴	امام خمینی و روشنفکران
۲۴۷	امام خمینی و جنبش دانشجویی

فصل دهم: افزایش اختناق و فعالیت‌های امام (۱۳۵۵-۱۳۵۰ش)

دستگیرهای گسترده نیروهای سیاسی و مذهبی

۲۵۰

امام و مبارزات مسلحانه

۲۵۵

رژیم عراق در برخورد با امام

۲۶۲

فصل یازدهم: منابع اقتصادی و اطلاع رسانی نهضت

وکلای امام

۲۷۲

وجوهای و شهریه

۲۷۵

شبکه پیام رسانی

۲۸۰

فصل دوازدهم: امام در مقام راهبر نهضت (۱۳۵۷-۱۳۵۶)

اوضاع سیاسی - اجتماعی ایران

۲۸۶

ارتحال فرزند امام

۲۹۵

مقاله روزنامه اطلاعات: پیامدها و واکنش‌ها

۳۰۰

امام عنوانی مذهبی - سیاسی برای رهبری سیاسی و دینی

۳۰۸

کابینه‌های لرزان و تداوم انقلاب

۳۱۰

فصل سیزدهم: امام در پاریس

هجرت از نجف به پاریس

۳۲۰

چهره جهانی انقلاب

۳۲۶

اندیشه جمهوری اسلامی و نگاه به آینده

۳۳۲

اوضاع داخلی کشور

۳۳۸

فصل چهاردهم: سازماندهی مبارزه تا پیروزی

امام و اعلامیه سه ماده‌ای پاریس

۳۴۸

۳۵۲	پیام‌ها، اعلامیه‌ها، دیدارها و توصیه‌ها
۳۵۳	الف) پیام‌ها و اعلامیه‌های امام
۳۵۳	ب) نامه‌ها
۳۵۴	ج) سخنرانی‌ها
۳۵۵	د) مصاحبه‌ها
۳۵۶	ه) ارتباط و دیدار و گفتگو با رجال سیاسی ایران
۳۵۷	ارتباط بین‌المللی
۳۵۹	امام و ارتش
۳۶۵	تحریم نفت
۳۶۸	جنبش دانشجویی
۳۷۲	شورای انقلاب
۳۷۸	تلاش امریکا و شاه برای مهار انقلاب

فصل پانزدهم: بازگشت امام و پیروزی انقلاب

۳۸۶	مقدمات و چگونگی بازگشت امام
۳۹۱	اقامت در مدرسه رفاه
۳۹۳	تشکیل دولت موقت مهندس بازرگان
۳۹۵	تداوم سازش ناپذیری امام و پیروزی انقلاب

فصل شانزدهم: سلوک فردی و اجتماعی امام

۴۰۴	ساده زیستی
۴۰۵	شجاعت و صراحت کلمه
۴۰۷	طمأنینه و وقار
۴۰۸	نظم و انضباط
۴۰۸	گریز از توجه و اقبال دیگران

۴۰۹	صمیمیت و تواضع با دیگران
۴۱۰	رعایت حقوق دیگران
۴۱۱	سایر خصوصیات

کتابنامه

۴۱۳	کتاب
۴۱۹	مقالات
۴۱۹	نشریات

نمایه‌ها

۴۲۱	اشخاص
۴۲۹	اماکن
۴۳۳	گروه‌ها، اصطلاحات و...

مقدمه

پرداختن به تدوین زندگانی مردی که خبرسازترین شخصیت تاریخ سده اخیر نام گرفت، و تحولات بزرگی را در انتهای قرن بیستم رقم زد، کاری است بس دشوار و صعب الوصول! امام خمینی با ویژگی‌های خاص خود و با راهبردی بی‌نظیر یکی از بزرگ‌ترین انقلاب‌های معاصر را به ثمر نشاند و عملاً موجبات پیدایش قطب جدیدی را در حوزه اندیشه و ساختار حکومت بر مبنای دین فراهم ساخت.

از آن پس، سرزمین ایران و حکومت جدید جمهوری اسلامی، کانون توجه بین‌المللی و خصوصاً جهان اسلام قرار گرفت. علاوه بر سیاستمداران و دولت‌های خارجی، عموم متفکران و اندیشمندان حوزه علوم انسانی و اجتماعی به تبیین این پدیده شگرف پرداخته و نتیجه کوشش‌های علمی و تحقیقاتی آنان در ابعاد مختلف، بیش از هزاران عنوان کتاب، رساله و مقالات متنوع و متعدد را در پی داشته است، در عین حال، این شخصیت سترگ تاریخی بیش از هفتاد سال در فراز و نشیب تاریخ معاصر ایران قرار داشت و از نزدیک سه دوره حکومت قاجارها و پهلوی‌ها را نظاره کرد.

نتیجه کنش و رویارویی امام با حوادث مختلف تاریخی از یک‌سو و بینش علمی و معرفت خاص دینی از سوی دیگر، موجب گردید تا امام در ابعاد سیاسی و اجتماعی نسبت به سایر رهبران انقلابی، کاملاً متفاوت و نادر ظاهر گردد.

ویژگی‌هایی که عموم تحلیل‌گران را از پرداختن به یک تحلیل جامع و نهایی پیرامون شخصیت امام و رهبری او، عاجز و ناتوان ساخت و نهایتاً از «انقلاب اسلامی» به «انقلاب خدا» بسنده و یاد کردند.

به‌رغم حجم انبوه مطالب و تحقیقاتی که راجع به شخصیت امام در داخل کشور صورت گرفته است، متأسفانه تاکنون کتاب جامعی که همه دوران زندگانی ایشان را شامل شود، تألیف نیافته است و تنها می‌توان از دو کتاب نام برد:

۱. زندگانی سیاسی امام خمینی از محمد حسن رجبی که از ابتدا تا تبعید امام خمینی را دربرمی‌گیرد.

۲. حدیث‌بیداری از حمید انصاری که کتاب مجمل و خلاصه‌ای است از زندگانی امام خمینی از ابتدا تا رحلت. مع‌ذلک بایستی از تلاش‌های هر دو محقق فرهیخته قدردانی و تشکر نمود. زیرا آغازگر راهی سخت و دشوار بودند و زمینه را برای سایر پژوهشگران فراهم ساختند.

از آنجا که در رشته جدید «تاریخ انقلاب اسلامی ایران» برای دانشجویان ارشد، درسی با عنوان زندگانی امام خمینی منظور شده بود و از طرفی فقدان کتابی کامل در این مورد پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی را بر آن داشت تا تهیه و تألیف این کتاب را بر عهده این حقیر سپارد. بنابراین کتاب حاضر با رویکرد کتاب درسی و در چارچوب شرایط و ضوابط یک کتاب آموزشی نگارش یافته است. از نظر نگارنده شرایط و ضوابط ذیل می‌بایستی در این کتاب خاص لحاظ می‌گردید:

۱. جنبه‌های توصیفی و تحلیلی کتاب بر جنبه‌های تحقیقاتی صرف به عنوان کتاب درسی غالب باشد.

۲. جامعیت کتاب به معنای در برداشتن همه دوران زندگانی امام از تولد تا پیروزی انقلاب مورد توجه قرار گیرد. لازم به توضیح است به دلیل حجم زیاد کتاب، جلد دوم به دوران پس از پیروزی تا رحلت اختصاص خواهد داشت.

۳. از پیچیدگی و مغلق‌نویسی به دور و حتی الامکان ساده و روان نوشته شود.

۴. از اظهارنظرهای جانبدارانه و به دور از واقعیت پرهیز گردد و حتی الامکان وارد مباحث مناقشه‌انگیز و اختلافی نگردد.

۵. داده‌ها و اطلاعات مبتنی بر اسناد و مدارک و منابع موثق تهیه و ارائه شود. (از این رو در این کتاب نزدیک به چهارصد منبع استفاده شده است)

۶. رویکرد اصلی کتاب تاریخی و بر اساس روش توصیفی - تحلیلی نگارش یابد.

۷. کتاب فقط ناظر بر زندگانی سیاسی - اجتماعی و شرایط زمانی و تاریخی حاکم بر آن باشد.

۸. کتاب صرفاً برای بررسی زندگانی امام تألیف گردد. بنابراین از پرداختن به مسائل مختلف و متکثر تاریخی و سیاسی پرهیز شود و به بیانی دیگر، این کتاب اگرچه به جنبه‌های دیگری از انقلاب اسلامی ایران می‌پردازد، زیرا بین امام و انقلاب نمی‌توان تفکیکی قائل شد، اما کتاب تاریخ انقلاب نیست، بلکه بررسی زندگانی امام است.

۹. با توجه به محدودیت‌های یک اثر آموزشی و درسی حجم کتاب نایستی از ۴۰۰ صفحه تجاوز کند.

- تلاش فراوانی صورت گرفت تا در تدوین این کتاب موارد فوق مدنظر قرار گیرد. این کتاب مجموعاً دارای ۱۶ فصل با مباحث زیر می‌باشد:

- فصل اول بحث‌های نظری و کلی پیرامون شکل‌گیری شخصیت‌های تاریخی و چگونگی نقش شخصیت در تاریخ؛

- فصل دوم وضعیت سیاسی و چگونگی روند قدرت در منطقه خمین و نظام خانخانی و استبدادهای ناشی از آن، در آستانه تولد امام؛

- فصل سوم توضیح سلسله آبا و اجداد امام خمینی و نقش خاندان امام در تحولات منطقه؛

- فصل چهارم دوران کودکی امام و تحصیلات وی و حوادثی که موجب شکل‌گیری

شخصیت سیاسی و اجتماعی ایشان شد.

- فصل پنجم شکل‌گیری شخصیت علمی و عرفانی امام، مراودات و تعاملات او با

شخصیت‌ها و حوادث سیاسی دوران رضاشاه و دیدگاه‌های سیاسی و حکومت مطلوب از نگاه

ایشان؛

- فصل ششم دوران پرتنش سیاسی دهه ۲۰ و پیدایش نیروهای اجتماعی جدید پس از سقوط دیکتاتوری رضاشاه و جایگاه حوزه و نقش ویژه امام در این دوران؛

- فصل هفتم حوادث پس از ارتحال آیت الله بروجردی و ظهور موج جدید قیام اسلامی به رهبری آیت الله خمینی بر سر موضوع انجمن های ایالتی و ولایتی؛

- فصل هشتم حوادثی که منجر به گسترش اعتراضات مردمی (انقلاب سفید) و حادثه تاریخی ۱۵ خرداد، دستگیری و بازداشت امام، آزادی و تداوم مبارزه امام با نظام شاهنشاهی و حوادث منتهی به دستگیری و تبعید امام به ترکیه؛

- فصل نهم دوران تبعید امام در ترکیه و عراق، دورانی که امام به حوادث داخل کشور و حوادث جهانی خصوصاً جهان اسلام توجه و دغدغه های خود را در قالب سخنرانی و اعلامیه ابراز می داشتند.

- فصل دهم پیدایش گروه های مسلح و مبارزات مسلحانه و مواضع امام نسبت به این گروه ها و موج دستگیری نیروهای مبارز و همچنین مواضع امام نسبت به رژیم عراق؛

- فصل یازدهم بحث پیرامون منابع اقتصادی نهضت و شبکه پیام رسانی و وکلای امام و فرایند نحوه توزیع وجوهات شرعی؛

- فصل دوازدهم کنکاش در مورد پیدایش دوران جدید نهضت و تبدیل آن به انقلاب در یک سال ۵۶-۵۷، دورانی که از ارتحال فرزند امام آغاز و با درج مقاله توهین آمیز روزنامه اطلاعات علیه آیت الله خمینی ادامه و سپس شروع طوفان انقلاب اسلامی که از آن می توان به «آتشفشان انقلاب» نام برد.

- فصل سیزدهم، دوران اقامت امام در پاریس؛ نظریه جمهوری اسلامی و مختصات آن از دیدگاه امام خمینی؛ همچنین مسائل داخل کشور و چهره جهانی انقلاب؛

- فصل چهاردهم، ارتباطات و سازماندهی مبارزات، ارتباطات بین المللی، شیوه مبارزاتی امام در جذب مهم ترین نیروی مدافع نظام شاهنشاهی (ارتش)، جنبش دانشجویی به مثابه نیروی پیشبرنده انقلاب، تلاش های امریکا و غرب برای مهار انقلاب؛

- فصل پانزدهم، بازگشت تاریخی امام به آغوش ملت پس از پانزده سال تبعید، تشکیل دولت موقت و پیروزی شگفت آور انقلاب اسلامی ایران؛

- فصل پانزدهم، بازگشت تاریخی امام به آغوش ملت پس از پانزده سال تبعید، تشکیل دولت موقت و پیروزی شگفت آور انقلاب اسلامی ایران؛

- فصل شانزدهم نگاهی کوتاه به سلوک فردی - اجتماعی امام.
در پایان لازم است از همه عزیزان و سرورانی که اینجانب را در انجام این کار کمک کردند تشکر و سپاسگزاری کنم.

از همکار ارجمندم جناب آقای دکتر حمید بصیرت منش که علاوه بر راهنمایی های سودمند، نکات مفید و فیش های ارزنده مربوط به فصل پنجم را در اختیار اینجانب قرار دادند. از دوست عزیز و پژوهشگر جوان جناب آقای حسین حاتمی که در تمام مراحل تحقیق و تایپ اینجانب را یاری کردند، صمیمانه سپاسگزارم.

از همکاران گروه تاریخ انقلاب اسلامی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی آقایان دکتر حضرتی، دکتر ملایی، دکتر حسن زاده و جناب آقای مهدی انصاری که در تهیه طرح کلی این اثر، راهنمایی های ارزشمندی ارائه نمودند سپاسگزارم.

همچنین جا دارد از ریاست محترم پژوهشکده جناب آیت الله روحانی که هم در ارائه اطلاعات و خاطرات ارزنده از دوران مبارزاتی و تحصیلاتی خودشان در نجف و هم در فراهم کردن زمینه تهیه و نشر این کتاب، اینجانب را یاری نمودند تشکر نمایم.

از معاونت محترم پژوهشی حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر عیسی ولایی که مقدمات کار را فراهم نمودند، همچنین از ناظران این اثر جنابان حجت الاسلام والمسلمین عبدالمجید معادیخواه و آقای دکتر غلامعلی رجایی صمیمانه تشکر می کنم.

از مسئولان و کارکنان کتابخانه پژوهشکده امام خمینی خصوصاً آقای مهدی قاسمی و خانم معصومه صفری صمیمانه سپاسگزارم. از خانم های بزرگوار سرکار خانم اعظم سلیمانی و مریم قاسمی به خاطر زحمات فراوان در مراحل ویراستاری و حروفچینی و نمونه خوانی و همچنین آقای سید محمد حسینی به خاطر تلاش ها و پی گیری های ایشان در چاپ این اثر صمیمانه سپاسگزارم.

اقرار می‌کنم که این نوشتار زینده و در بردارنده همه ابعاد چنان شخصیت عظیم تاریخی نیست، تنها به مصداق

آب دریا را اگر نتوان کشید
هم به قدر تشنگی باید چشید
این جسارت به بنده دست داد.

مسئولیت تمامی کاستی‌ها و نواقص با اینجانب خواهد بود و از این‌رو از خوانندگان فهیم و فرهیخته تقاضا می‌کنم که با تذکر و یادآوری اشتباهات و نقصان‌های کتاب، این حقیر را ارشاد و راهنمایی سازند.

و من الله التوفیق

محسن بهشتی سرشت

تهران ۱۳۹۰